

Nad hrobem F. L. Čelakovského 7. března 1999

Kdysi, ještě před válkou, se prodávala tabulová hra – jakási pouť po Čechách; když hráč svým kamenem táhl na políčko označené nápisem Hudlice, ani nevyhrával, ani neprohrával, musel jen podle pravidel zvolat Sláva Jungmannovi, který se právě v Hudlicích narodil. My dnes stojíme – obrazně řečeno – v podobné hře na políčku spjatém s Čelakovským a jubileum nás vyzývá, abychom co nejhlasitěji provolali slávu jemu. Dvousetleté výročí, stejně jako fakt, že jsme se sešli dnes, v den jeho narození, nikoli před jeho rodným domkem, který už dávno neexistuje, ale nad jeho hrobem, který stále ještě trvá, je pro nás výzvou. Přímou vybízí, abychom se téměř po skácelovsku zeptali: Co zbylo z básníka? Co o něm víme jako o člověku? Ve vzpomínkách pamětníků čteme, že byl tichý, ale sebejistý, jindy že byl zábavný, sršel vtipem a vrhal na své spoléčníky vždy vlídný pohled přes skla brýlí, podle dalších byl nevrlý, ironický, kritický i vůči nejbližším, dokonce přímo cholerik, hřmotný a hlučný. Jak složit z těch rozporných zpráv spolehlivý portrét?

Ctíme ho jako velkého učence-slavistu, tvůrce velkolepého svodu slovanských přísloví, lexikografa, autora doplňků k Jungmannovu *Slovníku* – ale mezi své vratislavské kolegy ve sboru nezapadl dobře. Byl kromě lektora italštiny jediný mezi pedagogy univerzity, který neměl doktorát, byl „publicus professor ordinarius designatus“, s důrazem na ono „designatus“, jmenovaný – kolegové v něm prostě viděli a nemohli nevidět více méně osobu vnucenou pruským ministerstvem. Netěšil se proto ve Vratislavi obvyklým profesorským právům, ani univerzitních porad se nesměl účastnit. Jistě také proto, že vesměs němečtí profesori nijak nehorovali pro slavistiku a pro strategické berlínské plány s ní. Jenže ani slovansky nadšená hrstka Čelakovského studentů nebyla se svým profesorem příliš spokojena: toužili se vzdělat především v polském jazyce a literatuře, a jejich učitelem byl Čech, který kromě srovnávací jazykovědy přednášel s gustem o nejčennější české literární památce, *Rukopisu zelenohorském a královédvorském*, o níž netušil, že je podvrhem. Teprve po návratu do Prahy mohl Čelakovský načas cítit zadostiučinění: čekal ho tam plný přednáškový sál posluchačů, dychtivých být v blízkosti slavného básníka. Avšak co dnes zbývá z té někdejší slávy básnické? *Ohlas písní ruských, Ohlas písní českých*, povinná četba našich dětí

ve škole – ale oslovuje je? Epigramy, které vzápětí zastínil vlastní epigramatickou tvorbou Havlíček? *Růže stolistá* – nad níž dnes nejspíš zažíváme pocit, že se v její didakticko-filozofující konstrukci docela rozpustila vášnivost milostného okouzlení, které stálo u zrodu knížky? Podezíráme Čelakovského, že ho postihlo to, co vyčítal pozdějším vydáním *Slávy dcery*: alegorie a didaxe zahlušila poezii. A vůbec: dovedeme spravedlivě ocenit půvab první moderní české balady, balady o Tomanovi a lesní panně?

Stojíme tady nad hrobem svého básníka a víme bohužel, že stále se cosi ztrácí. Už jeho přátelé, kteří se sešli nad jeho mrtvým tělem onoho horkého srpnového dne roku 1852, jako by chtěli alespoň zčásti takové ztrátě zabránit: mrtvé tělo se dostalo do péče Lambala a Purkyněho, byla mu snata posmrtná maska, odebrán mozek a srdce a oba orgány uloženy do lihu ve Fyziologickém ústavu, v bláhové naději, že právě v nich se snad skrývá podstata básnickovy osobitosti. Pohřeb Čelakovského, který táhl od dnešní Myslíkovy ulice Prahou až sem na Olšany, byl prvním, při kterém účastníci kráčeli se smeknutými klobouky na znamení úcty – gesto, které čtyři roky poté tolik rozhořčilo pražskou policii v případě pohřbu Havlíčka. Ale už o půlstoletí později nikdo nevěděl, kam se před tělesnou zkázou zachráněné básníkovo srdce a mozek poděly: snad při dělení univerzitního majetku připadly německé univerzitě a časem byly zlikvidovány jako jiný zastaralý fyziologický materiál.

Co zbývá z básníka? Čím se bránit proti neúprosné logice ztrát? To je vždy otázka adresovaná potomkům. Ten příběh ztraceného srdce a mozku varuje, že asi nepomůže naložit jeho poezii do literárněvědného či pedagogického lihu pro potřeby škol středních a základních. Ten příběh naznačuje, že možná důležitější je přece jen to, dovedeme-li si uchránit chvíle nečekaného básnického oslovení z hlubin dávných let. A je jedno, nad kterou básní se tak stane. Zažil jsem naposledy takový okamžik oslovení právě včera, když jsem si listoval vzácným již vydáním Čelakovského *Spisů básnických* z roku 1847. Na samém konci tohoto souboru je Čelakovského překlad indiánské, přesněji řečeno čipevajské milostné písně:

Probud' se, kvítku lesní, krásný ptáčku pouště,
probud' se, moje srnkookál!
Patříš-li na mne, blažen jsem jak květ, když rosu čije!
Sladký dech tvých úst jak vůně kvítků zrána -

jak vůně kvítku uvečer v měsíci Vadnoucího listí.
Krev po žilách mých klokoce k tobě,
ke slunci jak pramen skáče v měsíci Jasných nocí.
Zpěvem se k tobě srdce houpá, jsi-li blízka,
jako houpavé větve u větru v měsíci Jahod!
Ty-li jsi truchliva, podmračena i duše má,
jak světlé vody, potažené stínem oblaků.
Tvůj úsměch zjasňuje neklidné srdce mé,
jak slunce vlnky mění v zlato, chladným větrem rozčeřeně.
I vzhlédni na mne! Krev ty jsi v tlukoucím srdci mém!
Zem se usmívá, vody se usmívají, nebe se usmívá,
jen já odvykám smíchu, jsi-li vzdálena,
probud' se, o probud' se, má milá!

Rád bych skončil své krátké hřbitovní extempore právě touto milostnou básní, která tu náhle s překvapivou živostí zaznívá Čelakovského ústy, jež dávno propadla hlíně, ale i Čelakovského mozkem a srdcem, které se ztratily bůhví kde. A líbí se mi, kvůli kontrastu, že tato slova lásky a vášně zaznívají na hřbitově, na hrobě, který je hrobem i druhé Čelakovského ženy, pozoruhodné bytosti Antonie Rajské, jejíž jméno je trochu nespravedlivě vepsáno až vzadu, na rub náhrobku. Možná tu dnes, v březnu roku 1999 vyřčená slova básně cosi spojují v onom dávno přervaném příběhu dvou lidí, kteří tu vedle sebe leží.

Projev nad hrobem F. L. Čelakovského 7. března 1999. *Dokořán*
(Bulletin Obce spisovatelů) 3, 1999, č. 9, březen, s. 65–66.